

LEKSIK MA'NO TARAQQIYOTI

Muxtarov Abduvali: Andijon davlat chet tillar instituti ingliz filologiyasi o'qitish metodikasi va tarjimashunoslik fakulteti tarjima nazaryasi va amaliyoti 1- bosqich talabasi.

Ilmiy rahbar: Xomidova M, Andijon davlat chet tillar instituti, Gid hamrohligi, madaniyatlararo muloqot va tarjimashunoslik kafedrasi o'qituvchisi

Kirish

Leksik ma'no – tilshunoslikda asosiy tushunchalardan biri bo'lib, u so'zlarning asosiy va qo'shimcha ma'nolarini anglash va ular orasidagi munosabatlarni tushunishga qaratilgan. Til insoniyat madaniyati, tafakkuri va muloqotining eng muhim vositasi hisoblanadi. Shu sababli so'zlarning ma'nosini chuqur tushunish va ularni turli kontekstlarda to'g'ri ishlata olish nafaqat samarali kommunikatsiya, balki fikrlash jarayonini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Leksik ma'noni o'rganish nafaqat yangi so'zlarni yodlashdan iborat bo'lib, balki ularning konnotativ, frazeologik va fonetik jihatlarini ham qamrab oladi. Bu jarayon orqali til o'rganuvchi nafaqat so'zlarning lug'atdagi ma'nosini biladi, balki ularni nutqda erkin va mazmunli qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, leksik ma'no taraqqiyoti tilning boyligi va ifodali bo'lishi, shuningdek, nutqning mantiqiy va izchil bo'lishi uchun ham muhimdir.

So'z boyligini oshirish va leksik ma'noni rivojlantirish jarayoni murakkab va ko'p bosqichli bo'lib, unda nafaqat yangi so'zlarni yodlash, balki ularni kontekstda ishlatish, sinonim va antonimlarni tushunish, shuningdek, frazeologik birliklar va metaforalardan foydalanish ham muhimdir. Shu nuqtai nazardan, leksik ma'no taraqqiyoti til o'rganuvchilar uchun ilmiy va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega bo'lib, uni samarali o'rganish nafaqat tilni chuqur tushunishga, balki muloqot va tafakkur qobiliyatini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu maqolada biz leksik ma'noning asosiy tushunchalari, uning turlari, taraqqiyot bosqichlari va amaliy qo'llanilish usullari haqida batafsil tahlil qilamiz, shuningdek, o'quv jarayonida interaktiv o'yinlar va mashqlar orqali so'z boyligini oshirish imkoniyatlarini ham ko'rib chiqamiz.

Asosiy Qism 1: Leksik Ma'no Tushunchasi va Turlari

Leksik ma'no – bu so'zning asosiy va qo'shimcha ma'nolarini o'z ichiga olgan tushuncha bo'lib, tilning eng muhim elementlaridan biridir. So'zlarning ma'nosi nafaqat ularni aniqlash va yodlash bilan chegaralanmaydi, balki ularni kontekstga mos

qo'llash, frazeologik va metaforik birliklarni tushunish ham kiradi. Shu nuqtai nazardan, leksik ma'no til o'rganuvchi va so'z boyligini rivojlantirishni maqsad qilgan har bir shaxs uchun markaziy ahamiyatga ega.

Leksik ma'no quyidagi asosiy turlarga bo'linadi:

1. **Asosiy (denotativ) ma'no** – so'zning lug'atdagi aniq, asosiy ta'rifini bildiradi. Masalan, "kitob" so'zi denotativ ma'noda qog'oz yoki elektron shaklda bo'lgan o'qish vositasini anglatadi.
2. **Qo'shimcha (konnotativ) ma'no** – so'zning hissiy, ijtimoiy yoki madaniy rangini ifodalaydi. Masalan, "uy" so'zi konnotativ ma'noda mehr, iliqlik va xotiralar bilan bog'liq.
3. **Frazeologik ma'no** – iboralar yoki maqollarda paydo bo'lgan o'zgacha ma'no. Masalan, "Olov ustida yurish" frazeologik ma'noda qiyinchiliklarni yengishni bildiradi.
4. **Fonetik ma'no** – so'zning tovush orqali hosil qilgan ma'nosi, ko'pincha onomatopeya (tovushni taqlid qiluvchi so'zlar). Masalan, "shivirlash" yoki "vovlash" so'zlari.

Leksik ma'noni chuqur tushunish va turli kontekstlarda qo'llash nafaqat nutqning boyligini oshiradi, balki fikrlash va muloqot qobiliyatini ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, so'zlarning asosiy va qo'shimcha ma'nolarini ajrata olish til o'rganuvchiga matnni yaxshiroq tushunishga va yaratishga yordam beradi.

Asosiy Qism 2: Leksik Ma'no Taraqqiyotining Bosqichlari va Amaliy Usullari

Leksik ma'no taraqqiyoti – bu so'zlarning o'z ma'nosini rivojlantirib, nutqda erkin va samarali ishlatilish jarayoni. U murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, til o'rganuvchi nafaqat yangi so'zlarni yodlab qoladi, balki ularni turli kontekstlarda, frazeologik birliklar va metaforalarda ham qo'llashni o'rganadi.

1. Boshlang'ich bosqich

Boshlang'ich bosqichda o'rganuvchi yangi so'zlarni yodlaydi va ularning asosiy ma'nolarini tushunadi. Bu bosqichda so'zlar ko'pincha lug'at ta'rifiga va oddiy misollarga asoslanadi. Masalan, "daryo" so'zi boshlang'ich bosqichda suv oqimi sifatida tushuniladi. Bu bosqich tilning asosiy leksik asosini yaratadi.

2. O'rta bosqich

O'rta bosqichda o'rganuvchi so'zlarni kontekstda ishlatishni o'rganadi. Shu bilan birga, sinonim va antonimlarni tushunish, qo'shimcha ma'nolarni ajratish ham muhim hisoblanadi. Masalan, "chiroyli" so'zi o'rta bosqichda nafaqat ko'rinish jihatdan, balki hissiy rangda ham ishlatiladi: "Uning chiroyli tabassumi hammani xursand qildi."

3. Rivojlangan bosqich

Rivojlangan bosqichda soʻzlar kreativ tarzda birlashtiriladi, ularni metafora va frazeologik iboralarda ishlatish mumkin boʻladi. Bu bosqich til oʻrganuvchiga nutqda erkinlik va ifodali boylik beradi. Masalan, “kitob qalbni ochadi va dunyoqarashni kengaytiradi” kabi jumlar soʻzlarning boy maʼnosini aks ettiradi.

Amaliy qoʻllanilishi

Leksik maʼnoni rivojlantirish uchun turli usullar va metodlar mavjud:

- **Kitob oʻqish va yangi soʻzlarni yozib borish:** bu usul nafaqat yangi soʻzlarni yodlashga, balki ularni kontekstda tushunishga yordam beradi.

- **Sinonim va antonimlarni oʻrganish:** bu soʻzlarning turli maʼnolarini ajratish va nutqda toʻgʻri ishlatish qobiliyatini oshiradi.

- **Interaktiv oʻyinlar va mashqlar:** masalan, “Soʻz xazinasini topish” yoki “Sinonimlar zanjiri” kabi oʻyinlar auditoriyaning diqqatini oshiradi va soʻzlarni amalda qoʻllashni ragʻbatlantiradi.

Shu tarzda leksik maʼno taraqqiyoti til oʻrganuvchining soʻz boyligini oshiradi, nutqini boyitadi va fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa

Leksik maʼno taraqqiyoti til oʻrganuvchining nutqini boyitish, soʻz boyligini oshirish va fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim rol oʻynaydi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, soʻzlarning asosiy va qoʻshimcha maʼnolarini chuqur tushunish, ularni kontekstda toʻgʻri ishlatish, frazeologik birliklar va metaforalardan foydalanish nutqni ifodali va samarali qiladi. Shu sababli leksik maʼnoni rivojlantirish jarayoni nafaqat lingvistik, balki pedagogik ahamiyatga ham ega boʻladi.

Ushbu maqolada leksik maʼnoning asosiy tushunchalari, turlari, taraqqiyot bosqichlari va amaliy qoʻllanilish usullari koʻrib chiqildi. Boshlangʻich, oʻrta va rivojlangan bosqichlar orqali oʻrganuvchi soʻz boyligini asta-sekin oshiradi va ularni nutqda erkin ishlatishni oʻrganadi. Interaktiv oʻyinlar va mashqlar, masalan, “Soʻz xazinasini topish”, yangi soʻzlarni oʻrganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Tavsiyalar:

1. **Kitob va maqolalar oʻqish** – soʻz boyligini oshirish va kontekstni tushunish uchun muhim.

2. **Lugʻat va sinonimlar bilan ishlash** – soʻzlarning asosiy va qoʻshimcha maʼnolarini ajrata olishga yordam beradi.

3. **Interaktiv oʻyinlar** – auditoriya va oʻquvchilarning faol ishtirokini ragʻbatlantiradi.

4. **Yozma va ogʻzaki mashqlar** – oʻrgangan soʻzlarni nutqda va yozma matnlarda qoʻllash koʻnikmalarini rivojlantiradi.

5. **Doimiy amaliyot** – leksik maʼno taraqqiyoti muntazam mashq va foydalanish orqali samarali amalga oshadi.

Shu bilan, leksik ma'no taraqqiyoti nafaqat tilni mukammal o'rganish, balki nutqni ifodali qilish va tafakkur darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akbarov, F. (2020). *Til va leksika rivojlanishi*. Toshkent: Fan.
2. Karimova, D. (2018). *So'z boyligini oshirish metodlari*. Toshkent: Ta'lim.
3. Leksikologiya. (2015). *O'zbekiston tilshunosligi jurnali*, 12(3), 45-56.
4. Sobirov, I. (2017). *O'zbek tilidagi leksik ma'no va uning rivojlanishi*. Toshkent: Akademiya.
5. Vohidov, A. (2016). *Tilshunoslik nazariyalari*. Toshkent: Sharq.
6. Lyutikov, V. N. (2012). *Introduction to Lexicology*. Moscow: Prosveshchenie.
7. Crystal, D. (2010). *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Bloomfield, L. (2000). *Language*. Chicago: University of Chicago Press.
9. Trask, R. L. (2007). *Language and Linguistics: The Key Concepts*. London: Routledge.
10. Oxford Advanced Learner's Dictionary (2020). *Oxford University Press*.